

Антонюк В. П., доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна

e-mail: antonukvp@gmail.com

Цілі сталого розвитку України та роль харчової промисловості у їх досягненні

Анотація. В статті відповідно до Цілей сталого розвитку України проаналізовано роль харчової промисловості у розв'язанні продовольчої проблеми в економічному і соціальному розвитку України. Відзначено найважливішу роль галузі в реалізації цілі подолання голоду. Обґрунтовано, що вона є сферою, яка забезпечує певну стійкість економіки та життєвого рівня, задовольняє потреби населення в харчових продуктах, в робочих місцях, вносить вагомий внесок у ВВП, формування державного бюджету та забезпечення продовольчої безпеки. Аналіз динаміки основних показників харчової промисловості показав її динамічний розвиток і водночас висвітлив значні проблеми у її діяльності, серед яких: недостатній рівень інвестицій в розвиток галузі, низька ефективність виробництва та слабка інноваційна активність, низька заробітна плата працівників харчової промисловості. Визначено пріоритетні напрями розвитку харчової індустрії, серед яких: модернізація матеріально-технічної бази галузі, запровадження сучасних технологій виготовлення харчових продуктів, формування потужних агропромислових кластерів, вдосконалення організаційних форм ведення бізнесу та методів господарювання в агропромисловому секторі для підвищення рентабельності підприємств харчової промисловості, підвищення рівня заробітної плати працівникам галузі.

Ключові слова: цілі сталого розвитку; проблема подолання голоду; продовольча безпека; харчова промисловість; виробництво харчових продуктів; агропромисловий комплекс.

Antoniuk Valentyna, Doctor of Economics, Professor, Principal Researcher, Institute of Industrial Economics, National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, Ukraine

The goals of Ukrainian sustainable development and the role of the food industry in their achievement

Abstract. Introduction. In the article, in accordance with the goals of sustainable development of Ukraine, the role of the food industry in solving the food problem, in the economic and social development of Ukraine are analyzed. Ukraine has a well-developed food industry which satisfies domestic demand in food largely and plays a significant role in the export potential of the country. However, its technological development is lagging behind developed countries significantly. It indicates that its important role in the dynamics of socio-economic development of Ukraine in the context of global challenges has not appreciated, and in the country, there is not the active policy of ensuring its dynamic development, which necessitates a deeper study of this sphere of economic activity. Purpose. The purpose of the article is to substantiate the important role of the food industry in the development of the socio-economic space of Ukraine and the achievement of the goals of sustainable development. Results. The most important role of the industry in realizing the goal of overcoming hunger is noted. It is substantiated that it is an area that provides a certain stability of the economy and living standards, satisfies the needs of the population in food, in the workplace, makes a significant contribution to GDP, the formation of the state budget and food security. The analysis of the dynamics of the main indicators of the food industry showed its dynamic development and at the same time highlighted significant problems in its activities, among which: insufficient level of investment in the industry, low production efficiency and weak innovation activity, low wages of food industry employees. The priority directions of development of the food industry are defined. They concern the modernization of the material and technical base of the industry, the introduction of modern food production technologies, the formation of powerful agro-industrial clusters, the improvement of organizational forms of doing business and management practices in the agro-industrial sector. Conclusions. The priority strategic directions of the food industry development must increase the profitability of enterprises in the food industry and the level of wages for industry employees.

Keywords: the goals of sustainable development; hunger; food security; food industry; food production; agro-industrial complex.

JEL Classification: Q01; L11; L66.

Постановка проблеми. Саміт ООН зі сталого розвитку «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» (вересень 2015 року) визначив 17 глобальних Цілей

Сталого Розвитку (далі – ЦСР) та 169 завдань, серед яких пріоритетними є цілі: подолання бідності та голоду, досягнення збалансованих темпів економічного зростання, продуктивної зайнятості та

продовольчої безпеки. Міністерством економічного розвитку і торгівлі України розроблено адаптовані для України національні ЦСР, де відзначені пріоритети залишаються незмінними. Їх досягнення потребує динамічного розвитку економіки, передусім базових галузей промисловості та сільського господарства. В сучасній економіці основу складають високотехнологічні наукомісткі галузі переробної промисловості. Однак, у будь-якій країні важливим є також розвиток тих видів економічної діяльності, які забезпечують задоволення потреб населення та зміцнення конкурентних позицій країни. Саме до таких галузей належать харчова промисловість, яка працює на внутрішній та зовнішній ринок, забезпечує задоволення життєво необхідних потреб населення і є головним компонентом у формуванні продовольчої безпеки держави. Тому США, країни-члени ЄС та багато інших країн світу мають розвинену харчову промисловість, а загострення світової продовольчої кризи, зростання потреб у продуктах харчування та підвищення цін на продовольство сприяють розвитку цієї галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Україна має досить розвинену харчову промисловість, яка в основному задовольняє внутрішній попит на продовольство та має вагомий роль в експортному потенціалі країни. Однак її технологічний розвиток суттєво відстає від розвинених країн. Це вказує на те, що його важлива роль в динаміці соціально-економічного розвитку України в контексті глобальних викликів поки що недостатньо оцінена, а в державі відсутня активна політика забезпечення динамічного його розвитку, що обумовлює необхідність більш глибокого дослідження даної сфери економічної діяльності. Аналіз проблем розвитку харчової промисловості України здійснювала низка дослідників: П. М. Купчак [1], Л. В. Назарова [2], Л. О. Пашнюк [3], О. Є. Пилипенко [4] та інші. При

цьому здебільшого галузь досліджується в межах АПК без прив'язки до соціально-економічних проблем. Так, доцільно розглянути діяльність харчової промисловості у більш широкому контексті – реалізації Цілей сталого розвитку.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є обґрунтування важливої ролі харчової промисловості в розвитку соціально-економічного простору України та досягненні Цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2016 р. у харчовій промисловості України працювало 5198 підприємств, які повністю забезпечили зростаючі потреби внутрішнього ринку та значний обсяг експорту продукції. Сьогодні вітчизняна харчова промисловість об'єднує 22 спеціалізовані галузі, до яких входить понад 40 основних виробництв. Провідними галузями є: олійно-жирова промисловість, м'ясна, кондитерська, молочна, спиртова, борошномельна, цукрова. У загальній структурі виробництва продовольства найбільша частка (27,9 %) припадає на продукцію олійно-жирової промисловості, 13,3 % складає м'ясо та м'ясна продукція, 10,5 % – молочні продукти, 11 % – напої [5, с.169]. В економіці України роль даної галузі зростає. Якщо за 2011-2017 рр. обсяг реалізованої промислової продукції зріс у 2 рази, то обсяг продукції харчової промисловості збільшився у 2,5 рази, це зумовило зростання її частки у загальному промисловому виробництві (табл. 1). У 2017 році харчова промисловість займала друге місце за обсягами реалізованої продукції (на першому місці – постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря). Частка харчової промисловості становила 21,0 %, включаючи напої і тютюнові вироби, а в структурі переробної промисловості вона забезпечувала третину випуску продукції. Отже, харчова промисловість була однією з основних галузей, що забезпечила стабілізацію економічного розвитку України.

Таблиця 1 **Обсяги та частка реалізованої продукції харчової галузі в загальному обсязі продукції всієї та переробної промисловості**

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Обсяг реалізованої промислової продукції, всього, млн грн (у факт. цінах)	1331886	1400680	1354130	1428839	1776604	2158030	2608027
Переробна промисловість, млн грн	868392,4	889496,6	836571,7	903735,3	1139213	1312729	1619495
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, млн грн	222387,8	254459,9	261783,7	302391,9	398023	462419	546654
– у % до реалізованої продукції всієї промисловості	16,7	18,2	19,3	21,2	22,4	21,4	21,0
– у % до реалізованої продукції переробної промисловості	25,5	28,6	31,3	33,5	34,9	35,2	33,7

Джерело: [6]

Діяльність підприємств харчової галузі має позитивний вплив на низку соціально-економічних параметрів розвитку країни.

По-перше, харчова промисловість спрямована на задоволення основних потреб людини, необхідних для її життєдіяльності – потреб у харчуванні. Розвиток харчової промисловості безпосередньо пов'язано з реалізацією другої та третьої Цілей сталого розвитку України – подолання голоду та поліпшення здоров'я населення. Особливо це має важливе значення для України, яка характеризується низькими доходами населення, де витрати на харчування перевищують 50% бюджету домогосподарств (у 2016 р. витрати на продовольчі товари склали 52,7% сукупних витрат домогосподарств) [7, с. 141]. Продукція вітчизняних підприємств харчової промисловості дає можливість при прийнятних цінах задовольнити базові потреби населення. При цьому в Україні задоволення потреб в основних харчових продуктах знаходиться на низькому рівні: у 2016 р. споживалося м'яса і м'ясопродуктів 50,4 кг на одну особу, що становило 63% від раціональної норми, визначеної МОЗ України; молочних продуктів – 160 кг при нормі 380 кг, тобто 42 відсотки [7, с. 283; 8]. Це вказує на те, що при умові підвищення рівня доходів населення перед харчовою промисловістю України буде стояти важливе завдання

збільшення виробництва багатьох видів продукції для кращого задоволення потреб населення. Завдання її розвитку також пов'язане із підвищенням рівня продовольчої безпеки країни. Отже, галузь має внутрішні перспективи розвитку.

По-друге, галузь є надзвичайно важливою для діяльності малого і середнього бізнесу, на необхідність розвитку якого наголошується у європейській стратегії «Європа 2020». Виробництво харчових продуктів не є капіталомістким видом діяльності, для забезпечення ефективної діяльності у ньому ефект масштабу не відіграє особливої ролі, тому тут переважають малі та середні підприємства, частка яких складала у 2015 р. відповідно 81,5% та 17,4% [9, с. 81-83]. Створення належних умов для розвитку виробництва харчових продуктів сприятиме розвитку малих та середніх підприємств, розвитку сільського господарства, кращому використанню сільськогосподарської продукції, вирощеній у домогосподарствах та підвищенню рівня зайнятості.

По-третє, харчова промисловість є трудомісткою галуззю, що створює значну кількість робочих місць, тому робить вагомий внесок у забезпечення зайнятості населення. Її частка у структурі зайнятості переробної промисловості зростає та у 2016 р. складала майже 22 відсотки (табл. 2).

Таблиця 2 **Облікова кількість штатних працівників переробної та харчової промисловості у 2010-2016 роках**

Показники	2010 р.	2013 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2010 р.
Переробна промисловість, всього, тис. осіб	1806	1672	1339	1293	71,6
в т. ч. виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	369	349	290	282	76,4
у % до переробної промисловості	20,4	20,9	21,7	21,8	X

Джерело: [10, с. 67]

В умовах, коли відбувається згортання виробничої діяльності у традиційних для України галузях важкої промисловості та загострюється проблема безробіття, підприємства харчової промисловості стають ваговою сферою застосування праці. В Україні в останні роки спостерігається скорочення зайнятості у більшості сфер промислової діяльності, однак у харчовій промисловості це відбувається нижчими темпами. Важливим є те, що цей вид промислового виробництва є поширеним в усіх регіонах України, в середніх і малих містах, тому розвиток харчової промисловості буде сприяти підвищенню рівня зайнятості саме на тих територіях, де найвищий рівень безробіття, а також підвищенню зайнятості жінок, що є актуальною для України проблемою, та має вагоме значення для реалізації восьмої Цілі сталого розвитку. Особливо це важливо для зниження масштабів трудової міграції та втрати трудового потенціалу, що найбільш характерним є для сільської місцевості та малих периферійних міст України.

По-четверте, харчова промисловість не є надмірно енергозатратною та не створює значного негативного

впливу на навколишнє середовище, що також відповідає стратегії сталого розвитку. Так, забезпечуючи у 2015 р. понад 22% загального обсягу реалізованої продукції промисловості, вона споживала лише 6,9% загального обсягу електроенергії, використаної у промисловості [10, с. 55]. У структурі викидів забруднюючих речовин в атмосферу по Україні частка харчової промисловості складала у 2016 р. 1,1%, що становило 3,5% до загального обсягу викидів переробної промисловості [11].

По-п'яте, харчова промисловість здатна створювати значний обсяг доданої вартості, що є надзвичайно актуальним завданням України з метою збільшення обсягу ВВП та більш ефективної участі у міжнародному розподілі праці. Україна має переважно сировинний експорт товарів, однак найбільші зиски від інтеграції у світову економіку мають країни зі значною доданою вартістю товарів. Фахівці у сфері АПК наголошують на можливості глибокої переробки сільськогосподарської продукції, яка здійснюється саме харчовою промисловістю. Так, наприклад, із незбираного молока можна виготовити сир, масло, сметану,

кисломолочні продукти, що є одним рівнем переробки. Виготовлення альбумінного сиру, білкової маси, молочного цукру є результатом більш глибокої переробки. В цілому з молока можна зробити 87 продуктів, в тому числі багато для фармацевтики, косметології тощо [11]. Політика розвитку харчової галузі має бути спрямована на поглиблення переробки та створення значної доданої вартості.

Викладене вище свідчить про вагомую роль харчової промисловості в: сучасних структурних трансформаціях; забезпеченні економічного та соціального розвитку України; реалізації Цілей сталого розвитку. В умовах нестабільності вона є сферою, яка забезпечує стійкість економіки та життєвого рівня, задовольняє населення як в харчових продуктах, так і в робочих місцях, вносить вагомий внесок у ВВП, формування державного бюджету та забезпечення продовольчої

безпеки. В Україні цей вид промислової діяльності має значні перспективи з огляду на високий рівень ресурсного забезпечення на базі вітчизняного сільського господарства. Однак зростання вагомості цієї галузі у реалізації Цілей сталого розвитку України можливе при подоланні низки проблем, які перешкоджають ефективному розвитку харчової промисловості. До них слід віднести такі:

1. Застаріла матеріально-технічна база багатьох підприємств, високий рівень зношеності основних засобів. Попри те, що підприємства харчової промисловості поступово модернізують матеріально-технічну базу, ступінь зношеності основних засобів у 2015-2016 рр. зростав і перевищив 50 відсотків. Позитивним є те, що він був нижчим, ніж в середньому по переробній промисловості (рис. 1).

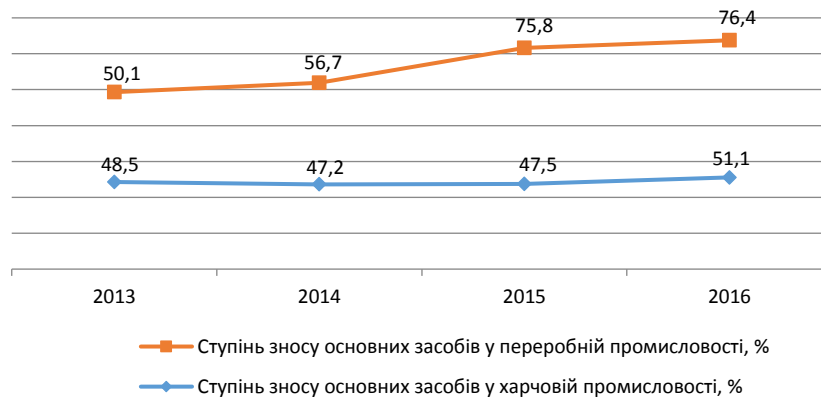

Рисунок 1 – Ступінь зносу основних засобів у переробній та харчовій промисловості у 2013-2016 рр., %

Джерело: [9; 13]

Високий рівень фізичного та морального зносу засобів виробництва обумовлюють технологічну відсталість галузі. До найбільш технологічно відсталих підгалузей традиційно належать: виробництво дитячого харчування, виробництво олії та тваринних жирів, цукрове виробництво. Використання застарілої енергомісткої техніки у виробництві призводить до того, що вітчизняні підприємства споживають майже вдвічі більше енергоресурсів, ніж аналогічні виробництва за кордоном, результатом чого стає падіння конкурентоспроможності вітчизняних харчових продуктів за критеріями ціни та якості [5, с.177]. Лише незначна частина промислових

підприємств здійснює оновлення основних засобів на належному інноваційному рівні, використовуючи нові види обладнання і технологій, більшість обмежується поточним ремонтом. Причиною цього найчастіше є відсутність у підприємств фінансових можливостей модернізації виробництва.

2. Низький рівень інноваційного розвитку підприємств галузі. В останні роки знижується кількість впроваджених нових технологічних процесів та інноваційних видів продукції, лише у 2016 р. спостерігалось зростання (табл. 3). Важливо, щоб воно переросло у сталу тенденцію.

Таблиця 3 Впровадження інновацій у виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Кількість впроваджених нових технологічних процесів, од.	219	231	116	275
Кількість впроваджених інноваційних видів продукції, од.	751	723	455	885

Джерело: [14]

Інтенсифікація інвестиційних та інноваційних процесів, спрямованих на модернізацію виробництва харчових продуктів, з метою підвищення якості, конкурентоспроможності продукції – єдиний шлях для виходу України на світові продовольчі ринки, формування ефективної структури народногосподарського й агропромислового комплексів, зростання економічного й соціального розвитку та підвищення життєвого рівня населення. Необхідно терміново налагодити ефективну співпрацю між державою, бізнесом і наукою у даній сфері шляхом формування інноваційних кластерів, що в комплексі надасть змогу отримати конкурентні переваги українським виробникам на світовому ринку.

3. Недостатній рівень інвестицій в розвиток галузі. З 2010 по 2016 рр. капітальні інвестиції в розвиток галузі мали нестабільну позитивну динаміку, у 2010 р. їх обсяг складав 8665 млн грн, у 2016 р. – 21291 млн гривень. У 2017 р. відбулося скорочення обсягу капітальних інвестицій до 18927,6 млн гривень. Індекс інвестицій за 2010-2017 рр. у харчовій промисловості склав 222 %, однак у всій переробній промисловості він був вищим – 245 відсотків. Фахівці підрахували, що для створення в Україні сучасної високорозвиненої харчової індустрії необхідно 20-25 млрд грн щорічно [5, с. 175], однак реальний обсяг інвестицій значно відстає від необхідних.

Прямі іноземні інвестиції у 2016 р. проти 2011 р. зросли на 35,5%, але у порівнянні з 2014 р., де вони були найбільшими, зменшились на 17 відсотків [16, с. 365]. Основними причинами недостатньої інвестиційної активності в харчовій промисловості є: політична та економічна нестабільність в Україні; недостатньо сприятливе інституційне середовище для ведення бізнесу; техніко-технологічна відсталість галузі; низький рівень ефективності та нестійкий фінансовий стан підприємств харчової промисловості; відсутність виваженої державної інвестиційної стратегії. Недостатній обсяг інвестицій у галузях харчової промисловості, спрямований на її інноваційну модернізацію, у довгостроковій перспективі закріпить технологічне відставання України від розвинутих країн.

4. Низька ефективність виробництва та високий рівень збитковості. У 2016 р. у харчовій промисловості України працювало 5198 підприємств, однак лише 68,6 % з них були прибутковими. До 2012 року чистий прибуток мав позитивну динаміку росту, але в наступний період (2014-2016 рр.) темп зниження прибутку складав в середньому 3,1 % щорічно. Найбільш збитковим для галузі став 2014 рік, коли сальдо загального фінансового результату склало 16906 млн грн, у 2016 р. цей показник становив 5965,2 млн гривень. Рентабельність операційної діяльності у 2016 р. становила 2,8 %, однак загальний рівень збитковості діяльності склав 1,3 відсотка [17]. Низький рівень прибутковості робить галузь непривабливою для вітчизняних та іноземних представників бізнесу, не

дає змоги накопичити кошти для модернізації підприємств. Це також обумовлює низький рівень оплати праці, що не мотивує притоку висококваліфікованих працівників у дану сферу діяльності.

Крім того, існують й інші фактори, що стримують розвиток підприємств харчової промисловості. Зокрема, нестача оборотних коштів обмежує обсяги закупівлі сировини, особливо сезонної; відсутність достатньої кількості потужностей для зберігання та первинної переробки сільськогосподарської сировини в місцях її виробництва обумовлюють втрату частини сировини та погіршення якості, що не сприяє розвитку харчової індустрії.

Харчова промисловість України здійснює вагомий внесок у вирішення глобальної продовольчої проблеми. Україна є одною з провідних країн світу, яка забезпечує власні потреби у багатьох видах продовольства та експортує майже 30% обсягу виробленої в АПК продукції. Розв'язання проблем цієї галузі сприятиме підвищенню її ролі у реалізації Цілей сталого розвитку не лише України, а й інших країн.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, слід наголосити на тому, що харчова промисловість протягом усього періоду незалежності відіграла і продовжує відігравати надзвичайно важливу роль в економіці України. В кризові періоди вона виконувала стабілізаційну роль у розвитку господарського комплексу та підтримці добробуту населення. Водночас, відсутність процесів реформування галузі й забезпечення сталого її функціонування в перехідний період призвело до закриття багатьох підприємств і згортання виробництва. Попри наявність багатьох проблем, харчова галузь залишається провідним сектором національного промислового виробництва. Вона є найважливішою сферою економічної діяльності у досягненні Цілей сталого розвитку не лише в Україні, але й у світі, здійснюючи значний внесок у задоволення потреб населення в харчових продуктах та розв'язання проблеми голоду. Найважливішими факторами, які забезпечують зростання ефективності виробництва харчових продуктів в сучасних умовах, можна вважати: застосування у виробництві новітніх досягнень науково-технічного прогресу, постійне вдосконалення системи менеджменту підприємств і розвиток організаційних форм для найбільш ефективного використання матеріальних ресурсів, зменшення собівартості продукції, що виготовляється. Адаптація підприємств до сучасних умов роботи на внутрішньому та зовнішньому ринках потребує застосування найновіших інноваційних технологій і постійного підвищення конкурентоспроможності продукції, особливо на зовнішніх ринках. Зважаючи на це, пріоритетними стратегічними напрямками розвитку харчової промисловості повинні стати:

– модернізація матеріально-технічної бази діючих підприємств харчової промисловості та створення

нових на інноваційних засадах шляхом залучення вітчизняного та іноземного капіталу в її розвиток;

– запровадження сучасних технологій виготовлення харчових продуктів у поєднанні з традиційними методами виробництва, які перевірені часом та гарантують високу якість. Забезпечення дотримання європейських стандартів якості харчових продуктів;

– формування потужних агропромислових кластерів, які пов'язують у безперервний технологічний процес виробництва сільськогосподарської продукції, значну глибину її переробки та виготовлення харчових продуктів з неї, забезпечують логістику та збут на внутрішніх і зовнішніх ринках;

– вдосконалення організаційних форм ведення бізнесу та методів господарювання в агропромисловому секторі для підвищення рентабельності підприємств харчової промисловості, широке залучення іноземних компаній та їх досвіду в організації ефективного виробництва харчових продуктів;

– стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу у сфері переробки сільськогосподарської продукції та виробництва харчових продуктів в регіонах та територіальних громадах, що сприятиме кращому використанню місцевих продовольчих ресурсів і робочої сили та вирівнюванню промислового розвитку у регіонах України.

Динамічний розвиток харчової промисловості можливий на основі суттєвої державної підтримки

підприємств галузі, яка має здійснюватися шляхом удосконалення законодавства, регуляторної політики, надання податкових пільг при оновленні основних фондів та впровадженні інновацій, створення умов для залучення в галузь іноземних інвестицій, стимулювання зовнішньоекономічної діяльності та підтримки вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках.

Нині відбувається обговорення проекту «Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року», підготовленого Міністерством економічного розвитку і торгівлі. Слід відзначити, що даний проект не акцентує увагу на проблемах та завданнях розвитку окремих галузей промислової діяльності, що робить його недостатньо дієвим. Доцільно було би конкретизувати стратегічні пріоритети розвитку найбільш вагомих галузей промисловості, в тому числі й харчової. В проекті відзначено, що харчова промисловість є однією з найбільш потужних в Україні, однак виробляє продукцію з невисокою доданою вартістю, тому важливим завданням є збільшення глибини переробки продовольчої сировини, що можливе шляхом запровадження сучасних технологій виготовлення готових харчових продуктів та розширення їх асортименту. Розвиток харчової промисловості є важливим також в контексті стратегічного завдання забезпечення регіонального розвитку промисловості.

Література:

1. Купчак П. М. Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів : монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Л. В. Дейнеко. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2009. – 152 с.
2. Назарова Л. В. Стан харчової промисловості України та перспективи підприємств галузі на зовнішніх ринках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://globalnational.in.ua>.
3. Пашнюк Л. О. Харчова промисловість України: стан, тенденції і перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Л. О. Пашнюк. – Режим доступу: <http://studentbooks.-com.ua/content/view/920/76/1/3/>.
4. Пилипенко О. Є. Розвиток харчової промисловості України / О. Є. Пилипенко // Наукові праці НУХТ 2017. – Том 23. – № 3. – С. 15-25.
5. Семененко О. Г. Аналіз розвитку харчової промисловості України / О. Г. Семененко // Економічний вісник університету. – 2017. – Вип. 33(1). – С. 168-182.
6. Обсяг реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності у 2010-2017 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2016 (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. Частина I [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів для забезпечення у середньому на душу населення на 2005–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/dokuments/404>.
9. Промисловість України у 2011–2015 роках. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2016. – 382 с.
10. Праця України у 2016 р. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ : ТОВ Видавництво «Август Трейд», 2017. – 234 с.
11. Викиди забруднюючих речовин та парникових газів у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у 2016 році (остаточні дані). Статистичний бюлетень – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Створення доданої вартості в агросекторі. Бізнес-публікації – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: msb.aval.ua/news/?id=27338.
13. Основні засоби України за 2016 рік. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
14. Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник. [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

15. Капітальні інвестиції за видами промислової діяльності за 2010-2017 роки. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. — Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
16. Статистичний щорічник України за 2016 рік [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. — Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
17. Діяльність суб'єктів господарювання. Статистичний збірник. [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. — Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

References:

1. Kupchak, P. M. (2009). *Kharchova promyslovist Ukrainy v umovakh aktyvizatsii intehratsiinykh ta hlobalizatsiinykh protsesiv* [Food industry of Ukraine in the conditions of intensification of integration and globalization processes], Rada po vyvch. prod. syl Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
2. Nazarova, L. V. (2018). *Stan kharchovoi promyslovosti Ukrainy ta perspektyvy pidpriemstv haluzi na zovnishnikh rynkakh* [The state of the food industry in Ukraine and the prospects of the industry in the foreign markets], retrieved from: <http://globalnational.in.ua> (Accessed 15 July 2018).
3. Pashnyuk, L. O. (2018). *Kharchova promyslovist Ukrainy: stan, tendentsii i perspektyvy rozvytku* [Ukrainian food industry: state, trends and prospects of development], retrieved from: <http://studentbooks-com.ua/content/view/920/76/1/3/> (Accessed 25 July 2018).
4. Pilipenko, O. E. (2017). "Development of the Ukrainian food industry", *Scientific Works of National University of Food Technologies*, vol. 23, no. 4, pp. 15-25.
5. Semenenko, O. G. (2017). "Analysis of food industry development in Ukraine", retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2017_33%281%29__23 (Accessed 25 July 2018).
6. Sold volume of industrial production by types of economic activity in 2010-2017, retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 30 July 2018).
7. Costs and resources of households in Ukraine in 2016, retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 30 July 2018).
8. Tentative set of basic food raw materials and food products for providing an average per capita for 2005-2015, retrieved from: <http://www.uazakon.com/dokuments/404> (Accessed 25 July 2018).
9. State Statistics Service (2016). *Promyslovist Ukrainy u 2011–2015 rokakh* [Industry of Ukraine in 2011-2015], Kyiv, Ukraine.
10. State Statistics Service (2016). *Pratsia Ukrainy u 2016 r* [Ukraine's work in 2016], Kyiv, Ukraine.
11. "Emissions of pollutants and greenhouse gases in ambient air from stationary sources of pollution in 2016", retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 30 July 2018).
12. "Creation of value added in agro sector", retrieved from: msb.aval.ua/news/?id=27338 (Accessed 30 July 2018).
13. State Statistics Service (2016). *Osnovni zasoby Ukrainy za 2016 rik* [Ukraine's fixed assets in 2016], retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 30 July 2018).
14. State Statistics Service (2018). *Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy* [Scientific and innovative activity of Ukraine], retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 30 July 2018).
15. State Statistics Service (2018). *Kapitalni investytsii za vydamy promyslovoi diialnosti za 2010-2017 roky* [Capital investment by types of industrial activity for 2010-2017 years], retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 30 July 2018).
16. State Statistics Service (2018). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2016 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine in 2016], retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 30 July 2018).
17. State Statistics Service (2018). *Diialnist subiektiv hospodariuvannia* [Activity of economic entities], retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 30 July 2018).

